

Το λόγιο επίπεδο της σύγχρονης νέας ελληνικής ως γλωσσική χρήση και διδακτικός στόχος: κατάρτα ή ευχή;

1. Εισαγωγή

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα που περιλαμβάνει εκτός από τη νόρμα, δηλαδή την ουδέτερη και αμαρκάριστη χρηστική ζώνη, και την περιφέρεια. Η περιφέρεια μπορεί να αφορά από τη μια πλευρά το λαϊκό χρηστικό επίπεδο, όπως τα περιθωριακά λεξιλόγια, τις αργκό, τη γλώσσα της πιάτσας κτλ., αυτό δηλαδή που ολιστικά θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ως μη τυπικό/επίσημο χρηστικό επίπεδο, και από την άλλη το λόγιο χρηστικό επίπεδο, δηλαδή την ακαδημαϊκή γλώσσα, τη θρησκευτική γλώσσα, την ορολογία κτλ., που βασίζονται κυρίως στις αρχαιοελληνικές επιβιώσεις και θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ως τυπικό/επίσημο χρηστικό επίπεδο. Στην παρούσα εργασία θα επικεντρωθούμε στο λόγιο χρηστικό επίπεδο, επιχειρώντας να παρουσιάσουμε τα ορισματικά χαρακτηριστικά και τη θέση του στη σύγχρονη νέα ελληνική (εφεξής ΝΕ), αλλά και να αναδείξουμε τη χρησιμότητά του στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, προτείνοντας μεθόδους για την επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν από τη χρήση του.

2. Η λόγια ποικιλία στην ελληνική γλώσσα

Η γλώσσα θα μπορούσε μεταφορικά να νοηθεί σαν μια τεράστια «ντουλάπα», στην οποία μπορεί κάποιος να βρει πολλών ειδών ρούχα. Σε όλες τις ντουλάπες του κόσμου δεν θα βρεθούν ακριβώς τα ίδια ρούχα, λ.χ. κιμονό, σομπρέρο, σκωτσέζικη φούστα. Τα ρούχα μπορεί να διαφέρουν από πολιτισμό σε πολιτισμό, από εποχή σε εποχή και από άνθρωπο σε άνθρωπο. Άλλα είναι περισσότερο αναγκαία και άλλα είναι προαιρετικά, όπως τα αξεσουάρ. Το περιεχόμενο είναι συχνά αποτέλεσμα αναδιάταξης, εφόσον καινούρια ρούχα προστίθενται με αγορά ή δανεισμό, παλιότερα, συνήθως φθαρμένα ή άχρηστα, απορρίπτονται και άλλα δωρίζονται. Ο χρήστης κάνει πάντα επιλογή με βάση τις περιστάσεις χρήσης σε σχέση με την εποχή, τις συνθήκες, το φύλο κτλ. Για παράδειγμα, για μια ομιλία θα προτιμήσει περισσότερο επίσημα ρούχα, ενώ για έναν περίπατο στο χιόνι καθημερινά ή σπορ ρούχα και χειμερινά αξεσουάρ. Η επιλογή του αντικατοπτρίζει το προσωπικό στιλ και συνδέεται με το μήνυμα που θέλει να μεταφέρει. Ο χρήστης είναι ελεύθερος να επιλέξει και να συνδυάσει αυτά που προτιμά, ακόμα κι αν δεν ταιριάζουν με τις περιστάσεις και τον σωματότυπο ή δεν συνδέονται με τη μέση χρήση και τη μόδα. Σε αυτήν την περίπτωση προφανώς σκοπεύει να μεταφέρει ένα συγκεκριμένο μήνυμα, το οποίο μπορεί να γίνει αντιληπτό από τους υπόλοιπους, μπορεί όμως και όχι, με αποτέλεσμα όχι μόνο τη λαθεμένη μετάδοσή του αλλά ενδεχομένως και την παρεξήγηση. Μια ντουλάπα θεωρείται πλούσια, όταν έχει πολλά ρούχα και αξεσουάρ, και σωστός χρήστης είναι αυτός που μπορεί να τα αξιοποιεί όλα στο έπακρο και να τα συνδυάζει σωστά με βάση τις περιστάσεις χρήσης.

Ακριβώς έτσι θα μπορούσε να νοηθεί και η γλώσσα, δηλαδή ως ένα αποθετήριο ετερόκλητων στοιχείων με αναγκαστικό ή προαιρετικό χαρακτήρα, ενδογενών ή δανείων, ουδέτερων ή χρωματισμένων, νεότερων ή παλαιότερων, περισσότερο ή λιγότερο χρήσιμων, ως ένα λίκνο ποικιλίας και ετερογένειας, όπου οι επιμέρους μονάδες συναγωνίζονται μεταξύ τους και αποτελούν στοιχεία επιλογής ανάλογα με τις

περιστάσεις επικοινωνίας, εν γένει τις επίσημες και τις ανεπίσημες. Πλούσια γλώσσα θεωρείται αυτή που εμπεριέχει όσο το δυνατόν περισσότερες δυνατότητες και σωστός γλωσσικός χρήστης είναι αυτός που όχι μόνο τις γνωρίζει αλλά και τις χρησιμοποιεί κατάλληλα στις περιστάσεις επικοινωνίας, για να έχει το καλύτερο δυνατό επικοινωνιακό και εκφραστικό αποτέλεσμα. Στη γλωσσική ποικιλία μπορούν να εντοπιστούν πολλά στοιχεία, όπως κοινά και διαλεκτικά, δάνεια και ενδογενή, αρχαιοπρεπή και νεότερα, γενικού λεξιλογίου και ειδικών λεξιλογίων.

Όλα είναι χρήσιμα στη γλώσσα, διότι τίποτα δεν είναι παρόμοιο με άλλο και δεν μπορεί να εξισωθεί χρηστικά με τον συναγωνιστή του, και κάθε στοιχείο έχει ένα νόημα ύπαρξης, όσο παράταιρο ή περιφερειακό και αν φαίνεται. Για παράδειγμα, οι λεξικές μονάδες *άσπρος* και *λευκός* δεν είναι απόλυτα συνώνυμα, εφόσον δεν έχουν το ίδιο σημασιοπραγματολογικό αντίκρισμα και τις ίδιες υφολογικές συνυποδηλώσεις, παρά το γεγονός ότι παραπέμπουν στο ίδιο χρώμα, λ.χ. το *άσπρος* δεν μπορεί να υποκαταστήσει το *λευκός* σε λεξικές φράσεις, όπως *Λευκός Οίκος*, *λευκό ποινικό μητρώο*, *Λευκός Πύργος*, *λευκή σημαία*, *λευκός γάμος*, *λευκά αιμοσφαίρια*, διότι το *λευκός* είναι πιο επίσημο από το *άσπρος* και φαίνεται να αναπτύσσει την ιδιαίτερη μεταφορική σημασία της ουδετερότητας, καθαρότητας/διαύγειας και ηθικότητας. Ανάλογο παράδειγμα είναι το δίπολο του ελληνογενούς *θύρα* και του δάνειου *πόρτα*: το *πόρτα* δεν μπορεί να αντικαταστήσει το *θύρα* στις λεξικές μονάδες *θυροτηλέφωνο*, *σειριακή θύρα*, *θύραθεν ποίηση*, *θύρα επτά*, όπως αντίστοιχα το *θύρα* δεν μπορεί να αντικαταστήσει το *πόρτα* στη λέξη *καγκελόπορτα* και στην καθημερινή φράση *πόρτα του σπιτιού*, διότι η *θύρα* σημαίνει γενικά είσοδος, συχνά με περίβλημα γοήτρου, και έχει περισσότερο μεταφορική σημασία, λ.χ. χρησιμοποιείται σε ηλεκτρονικές συσκευές και μεγάλα ή επίσημα κτήρια.¹ Ομοίως, οι ελληνογενείς χαιρετισμοί *υγεία*, *γεια*, *χαίρετε* και οι δάνειοι *τσάο*, *χαλόου* δεν είναι ίδιοι, λ.χ. το *υγεία* το εκφωνούμε μόνο σε επίσημη πρόποση, το *χαίρετε* το χρησιμοποιούμε σε περιστάσεις επίσημου χαιρετισμού και χαμηλής οικειότητας, ενώ το *γεια*, αντίθετα, σε περιστάσεις μη επίσημου χαιρετισμού και υψηλής οικειότητας, το *τσάο* είναι ειρωνικό και με ειδικό επιτονισμό λειτουργεί συχνά ως δείκτης διακοπής συνομιλίας λόγω επικοινωνιακής κόπωσης και το *χαλόου* λειτουργεί συνήθως ως ειρωνικός φατικός δείκτης ανάκλησης της προσοχής ή μη κατανόησης των λεγόμενων του πομπού. Τα παραδείγματα είναι φυσικά άπειρα, λ.χ. το *ρεστοράν* και το *εστιατόριο* δεν μπορούν να αναφέρονται σε ίδια οικήματα, ίδιας επισημότητας και παροχής υπηρεσιών, η *εικόνα* συνδέεται περισσότερο με την εξωτερική εμφάνιση, ενώ το *ίματζ* με το μεταφορικό πλέγμα υψηλών ικανοτήτων ειδικά σε εμπορικοοικονομικό πλαίσιο, γι' αυτό και δεν μπορούμε να πούμε το **ίματζ της Παναγίας* και, αντίστροφα, η φράση *η εικόνα μου στην εταιρεία* δεν μπορεί να αποδώσει πλήρως το θετικό πρόσημο της λέξης *ίματζ*.²

Επίσης, αποφεύγουμε να απορρίψουμε μια λέξη ως άχρηστη ή δεν αποκλείουμε την εισαγωγή στο λεξιλόγιο ή τη χρήση της, εφόσον γνωρίζουμε τη χρηστική διακρίτοσή της. Για παράδειγμα, δεν αφαιρούμε τις εξεζητημένες λόγιες φράσεις *κρεατοσφαιρίδιο* και *τερψιλαρύγγιο* αντί για *κεφτές* και *λουκούμι* αντίστοιχα είτε για να τις αναγνωρίσουμε ως παικτικούς σχηματισμούς είτε για εγκυκλοπαιδική γνώση από τη στιγμή που αντικατοπτρίζουν παρωχημένα μεταφραστικά δάνεια της καθαρεύουσας,³ ούτε τη λέξη *δραχμή* αντί για *ευρώ*, εφόσον θα χρειαστεί να την αναγνωρίσουμε σε παλαιότερα κείμενα και φράσεις, λ.χ. *τα μάζεψα δραχμή δραχμή*, ούτε την αργκό του στρατού, που όλοι σχεδόν οι στρατιώτες χρησιμοποιούν για να ενταχθούν καλύτερα στη

συγκεκριμένη ομάδα και μπορεί να ξαναθυμηθούν σε μια συνάντηση με παλαιούς συστρατιώτες ή όταν τα παιδιά τους θα είναι στρατιώτες, ούτε ακόμα και τα συντετμημένα διαδικτυακά αρκτικόλεξα omg και lol ως δείκτες διαδικτυακής ταυτότητας, που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την αυθόρμητη φράση *Παναγία μου!* ή το επιφώνημα *χαχα* και φυσικά το γέλιο.

Με άλλα λόγια, εκείνος ο απενοχοποιημένος χρήστης της γλώσσας που θα απαγκιστρωθεί από κίβδηλα γλωσσικά στερεότυπα που προτάσσουν για παράδειγμα το ελληνογενές έναντι του δάνειου ή το λόγιο/μη λόγιο έναντι του ανταγωνιστή του με επιχειρήματα συνήθως αντιεπιστημονικά περί γλωσσικής φθοράς και παρακμής ή λόγω αγκυλώσεων με βάση κοινωνικοπολιτικά δεδομένα, λ.χ. συντηρητικότητας ή προοδευτισμού, θέτει σοβαρή υπονηφιότητα για να είναι πραγματικά «πλούσιος» και περισσότερο επαρκής χρήστης, εφόσον δεν αφήνει τίποτα αναξιοποίητο από τη γλώσσα αλλά εκμεταλλεύεται τη χρηστική πλαστικότητά της και μαθαίνει να κάνει τις σωστές επιλογές στις σωστές περιστάσεις επικοινωνίας.⁴

Δύο κυρίως είναι τα στοιχεία που εμπλουτίζουν χρηστικά και με ανταγωνισμό την ποικιλία της γλώσσας: η πλούσια διαχρονία και ο δανεισμός. Στην παρούσα εργασία θα επικεντρωθούμε στην πρώτη περίπτωση, δηλαδή στη διαχρονική ποικιλία που εκπροσωπεί κυρίως το τυπικό/επίσημο χρηστικό επίπεδο και τους διαχρονικούς ανταγωνιστές. Πρόκειται για το λεγόμενο λόγιο χρηστικό επίπεδο, το οποίο δεν είναι διακοσμητικό αλλά απαραίτητο στοιχείο στην ελληνική γλώσσα, όπως άλλωστε θα διαπιστώσουμε με βάση στοιχεία από σώματα κειμένων.

2.1. Λόγιο επίπεδο: Ορισμός και ταξινόμηση

Έχουν περάσει περίπου σαράντα χρόνια από την καθιέρωση της δημοτικής που έβαλε τέλος στο περιβόητο γλωσσικό ζήτημα, το οποίο ξεκίνησε ως «αττική ή κοινή» στην ελληνιστική κοινή και μετεξελίχθηκε ως «λόγια/αρχαίζουσα ή δημόδης γλώσσα» στη μεσαιωνική και πρώιμη ΝΕ και ως «καθαρεύουσα ή δημοτική» τον 19^ο αι. Μάλιστα, σε μεγάλο βαθμό συνδέθηκε με τη γλωσσική πολιτική, εφόσον ο λάτρης της αρχαίζουσας γλώσσας ήταν ο συντηρητικός και/ή δεξιός και ο υπέρμαχος της καθημερινής γλώσσας ήταν ο προοδευτικός και/ή αριστερόφρων. Όμως, έχουμε αναρωτηθεί αν το λόγιο κύκλωμα που είναι συνυφασμένο με την καθαρεύουσα είναι κλειστό και σε ποιο βαθμό έχει επέλθει απενοχοποίηση στη χρήση της λόγιας ποικιλίας; Επίσης, μήπως το λόγιο επίπεδο χρειάζεται πλέον να επαναπροσδιοριστεί στη σύγχρονη ΝΕ και πώς;⁵ Περισσότερο φως στην απάντηση τέτοιων ζητημάτων θα δώσει η θεωρητική περιγραφή του λόγιου επιπέδου σε συνδυασμό με τη χρήση των πολύτιμων στοιχείων που προσκομίζουν τα σώματα κειμένων.

Το λόγιο επίπεδο περιλαμβάνει τα κληρονομημένα τεμάχια, δομές και διαδικασίες από προγενέστερες φάσεις της γλώσσας σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σημασιολογία, σύνταξη, πραγματολογία) και στο λεξιλόγιο που χρησιμοποιούνται κυρίως στο επίσημο/τυπικό χρηστικό επίπεδο. Επομένως, τα κριτήρια καθορισμού της λογιότητας είναι τόσο το ετυμολογικό, κυρίως με την έννοια της απόκλισης/περιφερειακότητας, ως αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη, λ.χ. οι λέξεις *σπίτι*, *πατέρας* είναι κληρονομημένες αλλά όχι λόγιες, όσο πρωτίστως το χρηστικό με την έννοια της εκπροσώπησης του τυπικού/επίσημου επιπέδου, λ.χ. *οικία*, *πατήρ*.⁶ Βέβαια, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το λόγιο επίπεδο δεν μπορεί σε συγχρονικό

επίπεδο να ταυτιστεί απόλυτα αλλά μόνο πρωτοτυπικά με το τυπικό/επίσημο χρηστικό επίπεδο, δηλαδή είναι ένα ιδιοσυγκρασιακό χαρακτηριστικό της ελληνικής γλώσσας, που λειτουργεί παράλληλα με το τυπικό/επίσημο επίπεδο ή συνιστά το πιο αντιπροσωπευτικό υπόνημό του, στο οποίο εντάσσονται κυρίως οι ολικές και απολιθωματικές επιβιώσεις της Αρχαίας Ελληνικής,⁷ αισθητές σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό ως περιφερειακοί τύποι, μαρκαρισμένοι μορφικά και/ή σημασιολογικά, λ.χ. ο αγών, της θαλάσσης, της πόλεως, εγράφη, ουδείς.⁸ Μια πρώτη μορφή ταξινόμησης με βάση τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και συλλογή υλικού είναι η ακόλουθη:⁹

Πίνακας 1: ταξινόμηση λόγιων στοιχείων¹⁰

(Α) Φωνολογία:

- Συμφωνικά συμπλέγματα:¹¹ *πτωχοκομείο*, ¹² *κτήμα*, ¹³ *έφθασε*
- Τονισμός: *ποιόν ενεργείας*, *ζώνη ασφαλείας*, *του ποδηλάτου*
- Ληκτικό -ν: *κατ' ουσίαν*
- Ασυνίζητη προφορά και χασμωδία: *ζημία*, *φόρος κληρονομίας*¹⁴
- Φωνολογικά φαινόμενα στη σύνθεση: *πρωθυπουργός*, *τοπωνύμιο*, *ποδήλατο*.

(Β) Μορφολογία:

(α) Κλίση:

- Κλιτικά επιθήματα: *Ελλάδος*, *ιερά*, *κύριε καθηγητά*, *αιτούντος*, *εκλήθη*, *ήσων*.
- Πτώσεις/Εγκλίσεις σε στερεότυπες/απολιθωματικές λέξεις/φράσεις: *δόξα τω θεώ*, *ο μη γένοιτο*.
- Γένος: *η νήσος*, *η βάσανος*.
- Επίθετα (κυρίως τριγενή και δικατάληκτα): *ανήκεστος/-ον*, *διατενής/-ές*, *νοήμων/-ον*, *κρυψίνους/-ουν*
- Ρήματα: *αποκαθίσταται*, *εισήχθη*, *ελήφθη*, *υπεγράφη*
- Εσωτερική αύξηση: *προσέθετε*, *εξήντησε*
- Μετοχές: *ανιών*, *λήξαν*, *ομιλούσα*, *γεννηθείς*, *απολεσθέντα*¹⁵

(β) Αλλομορφία:

- Θεματική: *παλαι-ός*, *ακάνθ-ινος*, *γεω-γραφία*
- Προσφυματική (κλιτική ή παραγωγική): *πόλε-ως*, *βαθέ-ος*, *πληρ-οί*, *καλ-ώς*

(γ) Μορφολογικές διαδικασίες:

- Προσφυματοποίηση: *αμυλ-άση*, *κυστ-ίτιδα*, *περι-πίπτω*, *εκ-φωνώ*, *φίλ-τατος*
- Σύνθεση: *Παντ-άνασσα*, *ημί-θεος*, *νυκτι-λαμπής*
- Μεταφωνία: *τέμνω* → *κατάτμηση*, *συνέχω* → *συνοχή*
- Αναδιπλασιασμός: *διατεταγμένος*, *πεπερασμένος*

(Γ) Σύνταξη:

- Προθέσεις: *προ καιρού*, *διά μέσου*, *εντός/εκτός κλίματος*
- Σύνταξη ρημάτων: *έπομαι*, *στερούμαι* + γενική
- Εμπρόθετοι προσδιορισμοί: *αφ' ής στιγμής*, *εκ νέου*, *προ Χριστού*
- Μακροπερίοδος λόγος και ευρεία χρήση υπόταξης (δευτερευουσών προτάσεων)
- Χρήση υπερβατού σχήματος: *η από κοινού προσπάθεια*
- Απαρέμφατο (ως ουσιαστικό): *το είναι*, *το επιχειρείν*

(Δ) Σημασιολογία:

- Ψευδόφιλες μονάδες:¹⁶ *φοβούμαι*: ΑΕ «σέβομαι» > ΝΕ «φοβάμαι»

- Σημασιολογική επιβίωση: ΝΕ πέτρα «λίθος» στο πετρόκτιστος αλλά ΑΕ πέτρα «βράχος» στο πετρογραφία¹⁷
- (Ε) Λεξιλόγιο:
 - Λεξική ποικιλία: ουδείς, οπίσθιος, κλειθροποιείο, ιχθυοπόλης
 - Αποφυγή δανείων (άμεσων): τέρμα αντί γκολ, θύρα αντί πόρτα
 - Λεξική άρνηση: μη αλλοτριώσιμος, μη αναλύσιμος.

Ο βαθμός λογιότητας καθορίζεται με βάση ένα μη στατικό συνεχές,¹⁸ όπου κάθε στοιχείο εντάσσεται πρωτοτυπικά στη λόγια ή μη λόγια ζώνη, αλλά ο βαθμός λογιότητας των παραγώγων διαφέρει ανά περίπτωση, λ.χ. Παντ-άνασσα (λόγιο), παν-ελλήνιος (νόρμα), παν(τ)-έρμος (μη λόγιο),¹⁹ και ανά ομιλητή με βάση κοινωνιογλωσσικά κριτήρια.²⁰ Η επικαλυπτική κατανομή στη νόρμα επιτρέπει την εμφάνιση χρηστικά ουδέτερων τύπων χωρίς ανταγωνιστή, λ.χ. αριστερά (για την παράταξη), τη διαχρονική χρηστική μεταβολή, λ.χ. ο ψήφος στη νόρμα σήμερα, και τη χρηστική μεταπήδηση, όπως στο ετυμολογικά λόγιο που εκπροσωπεί το μη επίσημο επίπεδο ή τη νόρμα, λ.χ. δεν δίνει του αγγέλου του νερό.

Πίνακας 2: συνεχές +/-λόγιου επιπέδου της ΝΕ²¹

+τυπικό	νόρμα	-τυπικό
-----λόγια ζώνη-----	-----	-----μη λόγια ζώνη-----

Το λόγιο επίπεδο απορρέει τόσο από τη φυσική διαχρονική κληρονόμηση, κυρίως μέσω της γλώσσας της διοίκησης, του τυπικού προφορικού/γραφτού λόγου, του επιστημονικού λόγου και της εκκλησιαστικής γλώσσας,²² όσο και από την προτυποποίηση της ΑΕ που οδηγεί στην επανεισαγωγή στοιχείων κυρίως στους διεθνισμούς της ορολογίας, λ.χ. osteoarthritis,²³ και στην τεχνητή αναγέννηση στοιχείων ως απόρροια του γλωσσικού ζητήματος κυρίως με τη μορφή απολιθωμάτων της καθαρεύουσας.²⁴ Με άλλα λόγια, η αρχική γλωσσική διχοτομία/σχιζογλωσσία φαίνεται να έχει μετεξελιχθεί σήμερα στη ΝΕ σε μια χρηστική ποικιλία που εκκινεί από τη διαχρονική ετυμολογική ποικιλία αλλά συνδέεται συγχρονικά με την ιδεολογία, τη γλωσσική πολιτική, την πραγματολογία και την κοινωνιογλωσσολογία μέσω της χρηστικής διάσπασης ως αποτελέσματος της αναλογίας, λ.χ. θάλασσας vs στρώμα θαλάσσης.²⁵ Συναντάται σήμερα κυρίως στο διοικητικό/νομικό λεξιλόγιο, λ.χ. ο κάτωθι υπογεγραμμένος, παρ' Αρείω Πάγω, σε επιγραφές/ονομασίες/ταμπέλες, λ.χ. Κυανούς/Ερυθρός Σταυρός, ωθήσατε/έλξατε, σε τοπωνύμια/οδούς και επώνυμα, λ.χ. Δουκίσσης Πλακεντίας, οδός Ερμού, κ. Αγγέλου, στην ορολογία και το ακαδημαϊκό λεξιλόγιο, λ.χ. αιθιαλές, τεθλασμένη, οστεοαρθρίτιδα, στην εκκλησιαστική γλώσσα, λ.χ. Χριστός Ανέστη, στην επίσημη στρατιωτική ορολογία, λ.χ. αλτ, τις ει:, στην εμπορική γλώσσα (κυρίως σε τίτλους, μάρκες), λ.χ. άνθος αραβοσίτου, εν Ελλάδι, και σε ανακοινώσεις, λ.χ. η αμαξοστοιχία εισέρχεται στον σταθμό του Πλατέος. Πολλά από αυτά τα συναντούμε στην καθημερινή ζωή ή σε μη αναμενόμενες συνθήκες. Για παράδειγμα το κινητό μας ενημερώνει ότι το μήνυμα εστάλη ή ελήφθη ή στα λαϊκά κείμενα του караγκιόζη ο πασάς απαντάει ποιος κρούει τη θύρα:, όταν χτυπάει η πόρτα στο σαράι. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε εργασία που τέθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος

της Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας σε προπτυχιακούς φοιτητές του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ. με θέμα να φωτογραφίσουν στην Κομοτηνή τη λόγια χρήση σε ταμπέλες/πινακίδες (στον δρόμο, στο σούπερ-μάρκετ κτλ.) τα παραδείγματα λόγιων τύπων ήταν αναρίθμητα, και μάλιστα μετά την καθιέρωση της δημοτικής: *κλειθροποιείον, δεχόμεθα παραγγελίες, είδη προικός, διδάκτωρ, απαγορεύεται η είσοδος εις τους μη έχοντας εργασία, ώρα Ελλάδος, ολικής αλέσεως*.

Όπως είπαμε και στην προηγούμενη ενότητα, συνήθως καμία λόγια ποικιλία δεν ισοδυναμεί απόλυτα σε επίπεδο γλωσσικού συστήματος και/ή χρήσης με τη μη λόγια. Για παράδειγμα, η *Αικατερίνη* είναι διαφορετική λέξη από την *Κατερίνα* και από την *Κατερίνη*. Η *Κατερίνη* είναι κυρίως το τοπωνύμιο ως λεξικοποιημένη μονάδα. Η *Αικατερίνη* είναι το βαφτιστικό και το επίσημο όνομα στην ταυτότητα, χωρίς το οποίο δεν μπορούμε να κάνουμε διοικητικές εργασίες ή να βγούμε στο εξωτερικό, καθώς και πρωτοτυπικά το όνομα της Αγίας, λ.χ. η *Αγίας Αικατερίνη/Αικατερίνας* vs ?η *Αγία Κατερίνα*. Φυσικά, το καθημερινό όνομα είναι η *Κατερίνα*. Αντίστοιχα, ο τύπος *νεκρά* και *νεκρή* δεν είναι ίδια στοιχεία στη γλώσσα. Το *νεκρή* συνδέεται περισσότερο με έμφυχες οντότητες και βιολογικές λειτουργίες, ενώ το *νεκρά* έχει περισσότερο μεταφορική λειτουργία και παραπέμπει σε κάθε τι μη λειτουργικό, λ.χ. *Νεκρά Θάλασσα, νεκρά ταχύτητα*.

Επίσης, το λόγιο δεν είναι νεκρό ή απολιθωματικό σήμερα, όπως πολλοί ίσως πιστεύουν, αλλά είναι ακόμα λειτουργικό, διότι είναι παραγωγικό στις πρωτογενείς πηγές (ορολογία κτλ.), λ.χ. *σειριακή θύρα*, στην παικτική νεολογία, λ.χ. *εκ του παντόθεν* από την κωμικόγλωσσα *Φατσέικα*,²⁶ στη μορφολογία με τη μορφή αναλογικών αλλομορφικών και/ή ορθογραφικών²⁷ κανόνων, όπως στην περίπτωση της δάσυνσης των ψιλών, λ.χ. *πρωθ-υπουργός, πενθ-ήμερη*, και της έκτασης στη σύνθεση, λ.χ. *δι-ώροφος, ποδ-ήλατο*,²⁸ και μετά από πραγματολογικούς δείκτες αναδιατύπωσης, λ.χ. *για να το πω αρχαιοπρεπώς*.²⁹ Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να μιλάμε στη νέα ελληνική για ένα ιδιαίτερο είδος νεολογίας, τη λόγια νεολογία, που σε επίπεδο καθαρεύουσας δημιουργούσε νέους τύπους προς αντικατάσταση αυτών της δημοτικής,³⁰ αλλά μετά την καθιέρωση της δημοτικής έχει περάσει σε μεγάλο βαθμό από το πλαίσιο της φυσικής δημιουργικότητας στη σφαίρα της αναλογικότητας. Μάλιστα, η απομάκρυνση από την εποχή της καθαρεύουσας έχει οδηγήσει σε ένα περίεργο φαινόμενο: αυτό που κάποτε θεωρούνταν ως το γλωσσικό πρότυπο και είχε κύρος, σήμερα έχει αποπροτυποποιηθεί είτε γιατί τα παράγωγά του έχουν ενσωματωθεί σε κάποιον βαθμό στη νόρμα κυρίως ως λεξικοποιημένοι σχηματισμοί, λ.χ. *γυαλιά ηλίου/οράσεως*, είτε γιατί συμμετέχει στην κωμική κατασκευαστικότητα σε τύπους που -τουλάχιστον στη νεολογία- ακούγονται απόμακροι,³¹ όπως οι επικές ατάκες του Κωνσταντίνου Καντακουζηνού στο σίριαλ Κωνσταντίνου και Ελένης *γιαουρτοσκόρδιον* αντί για *τζατζίκι*, *ημιόνα* αντί για *γαϊδούρα* κτλ. Επίσης, όπως θα δούμε στη συνέχεια, η στατιστική ανάλυση στα σώματα κειμένων δείχνει μια αύξηση στη χρήση του λόγιου στοιχείου τα τελευταία έτη και μια εμμονή σε ορισμένους λόγιους τύπους, γεγονός που δημιουργεί υποψίες για απενοχοποίηση της λόγιας δημιουργικότητας και αποσύνδεση από την καθαρεύουσα. Μάλιστα, ορισμένοι ερευνητές εντοπίζουν και μια μορφή (ρυθμιστικής) νεο-καθαρεύουσας που επιτάσσει την αρχαιοπρέπεια ή ρυθμίζει τις γλωσσικές διαδικασίες, όπως για παράδειγμα την ακλισία των δανείων, λ.χ. *τα σιλό, του Μεζικό* κτλ.³²

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα λόγια/μη λόγια μορφολογικά και λεξικά τεμάχια και η συνεπακόλουθη ποικιλία είναι τεράστια και χρήζει περαιτέρω μελέτης, λ.χ. *πεντα-*

ήμερη vs πενθ-ήμερη, σκάλα vs κλίμακα. Η λόγια/μη λόγια ποικιλία αφορά είτε σχέση ελεύθερης εναλλαγής, λ.χ. ημισέληνος vs μισοφέγγαρο, είτε συμπληρωματική κατανομή, λ.χ. παν-άθλιος vs ολο-μέταξος, είτε σχέση λόγιας/μη λόγιας αλλομορφίας, λ.χ. παλαιοπωλείο vs παλιάνθρωπος. Μάλιστα, εγείρει σοβαρές υποψίες ότι η Αρχή του Φραγμού (Blocking Principle),³³ που είναι προσανατολισμένη σε γλώσσες με φτωχή μορφολογία και ιστορία, όπως η αγγλική, δεν έχει την ίδια ισχύ σε γλώσσες με πλούσια διαχρονία και μορφολογία, όπως η ελληνική, εφόσον είναι δυνατή η ύπαρξη στη συγχρονία ενός διαχρονικά προσδιορισμένου υποστρώματος μορφολογικών τεμαχίων, λεξικών μονάδων και διαδικασιών που επιτρέπουν την ελεύθερη εναλλαγή, λ.χ. βόειο κρέας και μοσχαρίσιο κρέας, Βορείου Ελλάδος και Βόρειας Ελλάδας, κατάρθεσα και κατέθεσα κτλ.

Βέβαια, παρατηρείται μια τάση μεταβολής λόγιων στοιχείων άλλοτε ως φυσική διαδικασία και άλλοτε ως αποκύημα ιδεολογίας. Για παράδειγμα πολλά λόγια στοιχεία τείνουν να επεκταθούν αναλογικά στη δημοτική, λ.χ. *Καθαρά Δευτέρα* → *Καθαρή Δευτέρα*, *Τράπεζα της Ελλάδος* → *Τράπεζα της Ελλάδας*. Επίσης, πολλά λόγια στοιχεία συχνά γίνονται στόχος της παρετυμολογίας για ψυχογλωσσολογικούς λόγους που συνδέονται με την οικειότητα και τη διαφάνεια και για κοινωνιογλωσσικούς λόγους λόγω έλλειψης αρχαιομάθειας³⁴ σε φράσεις, λ.χ. *πνέει τα λοιίσθια* > *πνέει τα ολίισθια*, *τα εξ αμάξης* > *τα έξι αμάξια*, *ο μη γένοιτο* > *ω/ου μη γένοιτο*, *αλτ τις ει* > *αλτ κι εσύ*, συχνά εκκλησιαστικές, όπως σε προσωνύμια (κυρίως της Παναγίας), λ.χ. *Παναγία η Εσφιγμένη* > *Παναγία η Σφαγμένη*, *Παναγία η Γοργοεπήκοος* > *Παναγία η Γοργοϋπήκοος*, *Ιωάννης ο Αποκεφαλισθείς* > *Ιωάννης ο Αποκεφαλιστής*,³⁵ ή σε φράσεις-κλισέ, λ.χ. *παρελθέτω απ' εμού το ποτήριον τούτον* > *απελθέτω απ' εμού το ποτήριον τούτον*, *θου κύριε φυλακήν* > *φτου κύριε φυλακήν*. Από την άλλη πλευρά, τα λόγια στοιχεία οδηγούν συχνά σε υπερδιορθώσεις ως ένδειξη γοήτρου ή ισχύος, λ.χ. *κολόνια* [kolonia], *γαλιά ηλίου*,³⁶ ή σε ποικιλία τύπων που άλλοτε ακολουθούν το λόγιο αναλογικό μορφολογικό/ ορθογραφικό πρότυπο και άλλοτε όχι. Για παράδειγμα, ο κανόνας της δάσυνσης του κλειστού προ δασείας της ΑΕ λειτουργεί στη ΝΕ ως αναλογικός (αν και απενεργοποιημένος) κανόνας περισσότερο στις αρχαίες προθέσεις και στα αριθμητικά, όταν η επόμενη λέξη ξεκινά με υ-, επειδή είναι παραγωγικός και έχει ευρεία διάχυση στην αρχαιομάθεια, λ.χ. *ανθυπολοχαγός*, *πρωθυπουργός*, *υφυπουργός*, σε αντίθεση με περιπτώσεις πιο εξειδικευμένης εμφάνισης της δασείας, λ.χ. *ανθλιακό* αντί για **ανθηλιακό*, *αυτοκινητάμαξα* αντί για **αυτοκινηθάμαξα*, *φρουτένωση* αντί για **φρουθένωση*.³⁷

Το ενδιαφέρον, όμως, είναι ότι υπάρχουν αρκετά λόγια στοιχεία, κυρίως κατασκευασμένες λέξεις και λεξικές φράσεις, που δεν έχουν ισχυρή ανταγωνιστική ποικιλία και φαίνεται να κρατούν το λόγιο στοιχείο ισχυρό στην ελληνική γλώσσα. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3: λόγια στοιχεία χωρίς ανταγωνιστική ποικιλία

(Α) Λεξικές φράσεις:

(α) Ε + Ο (κυρίως θηλυκά σε -α): *ιερά εξέταση*, *παλαιά διαθήκη*, *Νεκρά Θάλασσα*

(β) Ο + Ογεν. που αφορά:

- Παροξύτονο τονισμό: *ζώνη ασφαλείας*, *τιμή αληθείας*
- Γενική σε -ης: *στρώμα/πετσέτα θαλάσσης*, *πιπεριές Φλωρίνης*
- Λόγια αλλόμορφα τριτόκλιτων: *κρέμα νυκτός*, *μήγας του μέλιτος*, *τσάντα χειρός*

- (B) Ουσιαστικοποιημένες λέξεις με μετατροπή ή έλλειψη:
- (α) Φράσεις: *νεκρά* (ταχύτητα)
- (β) Αριθμητικά: *Δευτέρα, Τετάρτη* (ως μέρες ή τάξεις της εκπαίδευσης)
- (Γ) Αλλομορφία:
- (α) Ονοματική: *γεω-γραφία, παλαιο-πωλείο, μητρο-κτόνος, σιδηρό-δρομος*
- (β) Ρηματική:
- Στα βαρύτονα ρήματα: *διαιρώ*
 - Στους αόριστους/παρακειμένους: *εισήχθη, παρενέβη*
- (Δ) Στην παραγωγή/σύνθεση: *λογ-ύδριο, αμπελ-ουργός, ανθ-έλληνας*
- (Ε) Στις παγιωμένες φράσεις: *έγινε της κολάσεως, πέτρα του σκανδάλου, χείρα βοηθείας.*

Επομένως, χρήσιμη θα ήταν η ενδελεχής μελέτη σε σώματα κειμένου για την ανάδειξη της στατιστικής κατανομής ανάμεσα στη λόγια και μη λόγια ποικιλία, προκειμένου να διαπιστωθούν με αντικειμενικά και επιστημονικά κριτήρια και όχι με διαισθητικά και υποκειμενικά στοιχεία τι λέμε και χρησιμοποιούμε και πού, και τι όχι. Προς αυτήν την κατεύθυνση εργάζονται στην πρακτική άσκηση οι προπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του Δ.Π.Θ.³⁸ υπό την επίβλεψη του Ασημάκη Φλιάτουρα, οι οποίοι συλλέγουν υλικό για τη γραπτή ελληνική γλώσσα από το ΣΕΚ, τον ΕΘΕΓ και την Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα με βάση τα είδη κειμένων και τη χρονολογία, προκειμένου να το παρουσιάσουν σε συλλογικό τόμο για το λόγιο επίπεδο της ΝΕ. Τα πρώτα στοιχεία στις λεξικές φράσεις επιβεβαιώνουν τις προαναφερθείσες απόψεις: άλλοι λόγιοι τύποι δεν έχουν κανένα ανταγωνιστή, λ.χ. *πιπεριές Φλωρίνης*, άλλοι έχουν μη λόγια ανταγωνιστική ποικιλία με μικρή κατανομή ή τάση αύξησης, λ.χ. *ιερά εξέταση* vs *?ιερή εξέταση*,³⁹ και άλλοι εμφανίζουν μεικτή κατανομή, συνήθως με χρηστική αντιστοίχιση, λ.χ. *Καθαρά Δευτέρα* (επίσημο) vs *Καθαρή Δευτέρα* (μη επίσημο). Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται εμμονή σε λόγιους τύπους, λ.χ. το *Ελλάδος* έχει σε γενικές γραμμές σχεδόν ισοδύναμη κατανομή με το *Ελλάδας*, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις φαίνεται να προτιμάται και/ή να αυξάνεται η κατανομή του, λ.χ. το *Τράπεζα της Ελλάδος* τείνει να χρησιμοποιείται περισσότερο σε σχέση με το *Τράπεζα της Ελλάδας*.⁴⁰

3. Λόγιο επίπεδο: διδακτικές εφαρμογές και προοπτικές

Το λόγιο επίπεδο είναι ιδιαίτερα απαιτητικό κατά τη διδασκαλία της ελληνικής, εφόσον δεν είναι φυσικώς εγκατεστημένο και σε κάποιο βαθμό προϋποθέτει γνώσεις της αρχαίας ελληνικής (εφεξής ΑΕ). Επίσης, εξισώνεται κατά βάση με το τυπικό/επίσημο επίπεδο, που δεν ανήκει στις κεντρικές λειτουργίες της βασικής κατάκτησης της γλώσσας και στις προτεραιότητες της εκπαίδευσης, και έχει υψηλό βαθμό εξαιρεσιμότητας και ιδιοσυγκρασιακής λειτουργίας με αποτέλεσμα λιγότερη κανονικότητα/συστηματικότητα. Επιπλέον, αν το πρόβλημα είναι μεγάλο στους φυσικούς ομιλητές, κατανοούμε πόσο μεγαλύτερο είναι στους δίγλωσσους και κυρίως στους ξένους όχι μόνο σε επίπεδο κατασκευαστικότητας αλλά και σε επίπεδο γλωσσικής και/ή χρηστικής επιλογής. Για παράδειγμα, ένας χρήστης θα πρέπει να ξέρει όχι μόνο ποιοι είναι οι σχηματισμοί με βάση τις λέξεις *άνοιξη* και *έαρ*, λ.χ. *ανοιζιάτικος* και *εαρινός*, αλλά και σε ποιες συνάψεις χρησιμοποιούνται, λ.χ. *ανοιζιάτικα ρούχα* vs *εαρινό εξάμηνο*, και φυσικά σε ποιες περιστάσεις επικοινωνίας.

Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να κάνουμε μια πρώτη βασική προσέγγιση του πού και πώς μπορεί να είναι χρήσιμο το λόγιο επίπεδο στη διδακτική διαδικασία της ελληνικής γλώσσας και πιο συγκεκριμένα στα ΑΕ και στα ΝΕ.

3.1. Λόγιο επίπεδο και αρχαία ελληνική

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σταθούμε λίγο στο ερώτημα γιατί χρειάζονται τα ΑΕ από το πρωτότυπο στην εκπαίδευση, διότι είναι κάτι που θα πρέπει να μας απασχολήσει, προτού περιγράψουμε τον τρόπο που πραγματικά μπορούν να μας φανούν χρήσιμα. Σίγουρα αδικούνται πάρα πολύ, όταν λέμε ότι τα διδασκόμαστε ή ότι τα χρειαζόμαστε για μια σωρεία γλωσσολογικά ανυπόστατων θεωριών που βρίθουν στο διαδίκτυο και όχι μόνο αποπροσανατολίζουν το ευρύ κοινό, αλλά ενδεχομένως οδηγούν σε ολέθρια λάθη. Ακολουθεί ένας δειγματοληπτικός ταξινομημένος κατάλογος τέτοιων γλωσσικών μύθων:

- **Γλωσσολογικοί:** Η ΑΕ έχει μαθηματική λογική, είναι γλώσσα-πρότυπο, ανώτερη από τις άλλες, εύηχη, απολαυστική, σαγηνευτική και το πολυτονικό σύστημα χαρίζει πλούτο. Είναι γλώσσα νοηματική και όχι συμβατική/σημειολογική, λ.χ. *γεωμετρία* < *γη* + *μετρώ*. Οξύνει τον νου, θεραπεύει τη δυσλεξία, αναπτύσσει τις γλωσσικές ικανότητες των ομιλητών και αποτελεί μέσο σωστότερης οργάνωσης της σκέψης. Η ΝΕ είναι κατώτερη από την ΑΕ, έχει υποστεί φθορά, είναι παρακμιακή.
- **Κοινωνικοί:** Τα πιο τέλεια προγράμματα Η/Υ αναπαριστούν τους λεκτικούς τύπους της ελληνικής σε ολοκληρώματα και σε τέλεια σχήματα παραστατικής, οι νέοι υπολογιστές θα χρησιμοποιούν μόνο ΑΕ και οι Η/Υ θεωρούν την ελληνική γλώσσα «μη οριακή». Ο Μπιλ Γκέιτς οργανώνει μαθήματα ΑΕ για τα υψηλόβαθμα στελέχη του, το CNN άρχισε να διανέμει παγκοσμίως το Hellenic Quest (= πρόγραμμα ηλεκτρονικής εκμάθησης της ελληνικής) και οι Άγγλοι επιχειρηματίες προτρέπουν τα ανώτερα στελέχη να μάθουν ΑΕ, επειδή ενισχύουν τη λογική και τονώνουν τις ηγετικές ικανότητες.
- **Εκπαιδευτικοί:** Η κατανόηση του πολιτισμικού κεφαλαίου της ΑΕ γίνεται μόνο μέσω της γραμματικής και του συντακτικού και με τη χρήση του πρωτοτύπου, διότι στη μετάφραση χάνονται οι νοηματικές αποχρώσεις και μειώνονται η απολαυστικότητα και η σαγήνη της. Η ΑΕ αποτελεί μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος άλλων ευρωπαϊκών χωρών και δεν είναι δυνατό να καταργείται η διδασκαλία της στην Ελλάδα. Η διδασκαλία της ΑΕ στο Γυμνάσιο θα αποτελέσει φραγμό στην ξеноμανία και στη χρήση των Greeklish.
- **Πολιτιστικοί:** Οι αρχαίοι ανέπτυξαν τον πολιτισμό τους, επειδή μιλούσαν ΑΕ.

Για τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα είτε δεν υπάρχει απόδειξη ή τεκμήριο, απτό ή επιστημονικό, είτε είναι διαστρεβλωμένη πραγματικότητα. Πολλά ανήκουν στον χώρο της παραφιλολογίας και της ψευδοεπιστήμης. Άλλα πάλι είναι ιδεολογήματα ή υποκειμενικές/δισαιθητικές απόψεις. Για παράδειγμα, δεν έχει εκπονηθεί μια πειστική και ολοκληρωμένη συγκριτική ή στατιστική επιστημονική μελέτη ανάμεσα στις γλώσσες που ενδεχομένως θα μπορούσε να υποστηρίξει την ανωτερότητα της ΑΕ. Τα δε κριτήρια της ανωτερότητας που προβάλλονται είναι συνήθως αντιεπιστημονικά, λ.χ. αν ο πλούτος έγκειται στο πλήθος των μορφημάτων, τότε οι συγκολλητικές γλώσσες όπως η τουρκική, θα ήταν σαφώς πλουσιότερες, ή αν έγκειται στο εύρος του λεξιλογίου, τότε η ΝΕ έχει μεγαλύτερο βαθμό περιγραφιμότητας της εξωγλωσσικής πραγματικότητας, εφόσον αναφέρεται σε χρονικά και ποσοτικά μεγαλύτερο υλικοτεχνικό και πνευματικό

πολιτισμό. Επίσης, δεν υπάρχουν -έως τώρα τουλάχιστον- επιστημονικές εργασίες που να αποδεικνύουν τη θεραπεία της δυσλεξίας με τα ΑΕ ή τη μαθηματικότητα ή τη μη συμβατικότητα της γλώσσας (π.χ. *γεωμετρία* < *γη* + *μέτρον*). Μάλιστα, για το τελευταίο οι απόψεις αυτές εύκολα καταρρίπτονται, αν αναλογιστούμε ότι σύνθετες λέξεις έχουν πολλές γλώσσες και ότι η μη συμβατικότητα ισχύει για τα συστατικά τους. Επιπλέον, ενοχλούν οι συγχρονικές και υπό εξέλιξη γλωσσικές αλλαγές, όπως η αλλαγή γένους, λ.χ. ΝΕ *η ψήφος* > *ο ψήφος*,⁴¹ και όχι οι διαχρονικές που έχουν πλέον ολοκληρωθεί, λ.χ. ΑΕ *ὁ ἔλεος* > ΕΚ/ΝΕ *τὸ ἔλεος*, ΕΚ *τὸ βράχος* > ΝΕ *ο βράχος*.⁴² Συχνά δε τα φερόμενα ως λάθη βασίζονται σε άκριτη αναπαραγωγή απόψεων που δεν βασίζονται σε επιστημονική έρευνα, λ.χ. η φράση *από ανέκαθεν* θεωρείται λαθεμένη, ενώ είναι αποτέλεσμα της ανάγκης να στηριχθεί σημασιολογικά το κληρονομημένο από την ΑΕ αλλά λεξικοποιημένο *ανέκαθεν*. Μάλιστα, ο Όμηρος (και γενικά η γραμματεία) χρησιμοποιούσε πλήθος ανάλογων πλεοναστικών φράσεων για εμφατικούς/στιλιστικούς λόγους,⁴³ λ.χ. *ἔξ οὐρανόθεν*.⁴⁴ Επίσης, αν ανατρέξει κανείς στην ετυμολογία λέξεων, θα διαπιστώσει ότι πολλές είναι αδιαφανώς αλλαγμένες λόγω παρετυμολογίας, λ.χ. ΜΕ *αἰγόκλημα* > ΝΕ *αγιόκλημα*, ΑΕ *Νηρηΐς* > ΜΕ/ΝΕ *νεράιδα* κτλ.⁴⁵ Φυσικά, οι απόψεις ότι το πολυτονικό είναι πλούτος για τη γλώσσα και ότι τα ΑΕ είναι εύηχα εύκολα καταρρίπτονται, εφόσον τα αρχαία ελληνικά κείμενα δεν γράφονταν με πολυτονικό (υπήρχε μόνο το Η ως ένδειξη δασείας) και η προφορά τους, γνωστή ως ερασμική προφορά, είναι πολύ διαφορετική από τη νεοελληνική. Υπενθυμίζουμε, ακόμα, ότι η διδασκαλία της ΑΕ σε άλλες χώρες, όπως π.χ. στην Αγγλία και τη Γαλλία, έχει ως μαθησιακό στόχο τη γνωριμία των μαθητών με τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τη νοοτροπία και όχι με το γραμματικο-συντακτικό σύστημα, κάτι που θα έπρεπε να ισχύει και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (βλ. π.χ. <http://irisproject.org.uk>, <http://arretetonchar.fr>). Όσον αφορά το επιχείρημα ότι οι νοηματικές αποχρώσεις «χάνονται στη μετάφραση», θεωρούμε ότι αυτό μπορεί να κατακτηθεί σε κάποιο βαθμό μόνο από τους φοιτητές των τμημάτων Φιλολογίας κλασικής κατεύθυνσης των ΑΕΙ και όχι από μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Συμπερασματικά, οι γλωσσικοί μύθοι μπορεί να κολακεύουν την εθνική ματαιοδοξία μας, αλλά δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα. Ισχυρισμοί που δεν είναι βασισμένοι στη διεθνώς καθιερωμένη γλωσσολογική και παιδαγωγική έρευνα αλλά εκπηγάζουν από τη διαίσθηση, τη φαντασίωση και τις ιδεοληψίες δεν μπορούν να αποτελούν τη βάση των εκπαιδευτικών πολιτικών. Αντίθετα, υπάρχουν πολλές εμπειριστατωμένες έρευνες που δείχνουν ότι η εκμάθηση διαφόρων γλωσσών ή και διαλέκτων -και μάλιστα η συνύπαρξή τους και η αντιπαραβολική/συγκριτική επεξεργασία τους- μπορεί να συντείνει στη γλωσσική καλλιέργεια, αλλά και γενικότερα στη γνωστική συγκρότηση του ατόμου, πάντοτε με την κατάλληλη παιδαγωγική προσέγγιση.

Για παράδειγμα, ένας από τους πραγματικούς λόγους, για τους οποίους τα ΑΕ μπορούν να αποβούν πολύ χρήσιμα στη διδακτική διαδικασία και να αναστρέψουν το γενικότερο κλίμα μίσους των μαθητών απέναντι στο αντικείμενο⁴⁶ είναι η καλύτερη εκμάθηση του λόγιου επιπέδου της ΝΕ και, αντίστροφα, το λόγιο επίπεδο της ΝΕ είναι χρήσιμο για την καλύτερη εκμάθηση της ΑΕ ως γέφυρα μετάβασης σε αυτή. Άλλωστε, είναι γνωστό ότι μεγάλο μέρος του λόγιου λεξιλογίου της ΝΕ έχει αρχαιοελληνικές ρίζες ή έχει παραχθεί στη βάση αρχαιοελληνικών ριζών, ακόμα και όταν πρόκειται για νεολογισμούς όπως *ιχθυοπαραγωγή*, μεταφραστικά δάνεια όπως *σιδηρόδρομος* και

διεθνισμούς όπως *μικροσκόπιο*. Ασφαλώς, η εξοικείωση με τη λόγια γλωσσική παράδοση είναι αναγκαία, εφόσον στη σύγχρονη ΝΕ χρησιμοποιούνται στην παραγωγή και σύνθεση των λέξεων και στοιχεία προερχόμενα από το γλωσσικό της παρελθόν και πολλές εξαιρέσεις/αποκλίσεις είναι επιβιώσεις στοιχείων από παλιότερες φάσεις της ελληνικής, λ.χ. *επέλεξα, των φώτων, ο/η διεθνής, το διεθνές*. Ωστόσο, η διδασκαλία αυτή αποτελεί τμήμα της γραμματικής της ΝΕ και όχι της γραμματικής της ΑΕ, εφόσον αποτελούν κομμάτι της ΝΕ που αποκλίνει βέβαια από το κεντρικό της σύστημα.

Οι Martzoukou, Selimis, Katsalirou & Fliatouras⁴⁷ έδειξαν με βάση ψυχολinguολογικό πείραμα ότι οι μαθητές έκτης δημοτικού που δεν έχουν έρθει σε επαφή με τα ΑΕ δεν έχουν σε γενικές γραμμές επάρκεια στην κατανόηση και στην παραγωγή λόγιου επιπέδου παρά μόνο σε μεταγνωστικό επίπεδο και ανάλογα με τον βαθμό διαφάνειας του στοιχείου. Επομένως, κατέληξαν ότι οι στρατηγικές εκμάθησης του λόγιου επιπέδου στη ΝΕ θα πρέπει να είναι γνωστικές, ρητές και περιπτωσιολογικές. Αυτό σημαίνει ότι οποιαδήποτε πρόταση χρήσης του λόγιου επιπέδου υιοθετηθεί δεν θα πρέπει να βασίζεται σε στρατηγικές εκμάθησης της μητρικής γλώσσας που είναι φυσικώς εγκατεστημένη αλλά σε διαδικασίες κατάκτησης του ακαδημαϊκού λεξιλογίου. Μια ενδιαφέρουσα πρόταση με πλήθος παραδειγμάτων έκαναν οι Κοσεγιάν, Παπαθανασίου & Φλιάτουρας⁴⁸ στα νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών και στα διδακτικά σενάρια στο πλαίσιο του προγράμματος «Νέο Σχολείο - Σχολείο 21^{ου} αι.» που ισχύει ως συμπληρωματικό του ισχύοντος (επιστημονική υπεύθυνη: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, επιστημονική υπεύθυνη υπο-ομάδας αρχαίων ελληνικών: Ε. Καραντζόλα) και δείχνει πόσο χρήσιμο και πρόσφορο μπορεί να είναι το λόγιο επίπεδο της ΝΕ για τη διδασκαλία των ΑΕ. Επίσης, οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας⁴⁹ επέκτειναν την προαναφερθείσα πρόταση, παρουσιάζοντας περισσότερο οργανωμένα μια πρόταση που βασίζεται σε αποδεκτές μέχρι σήμερα στρατηγικές εκμάθησης, όπως την οπισθοχωρητική διδασκαλία, δηλαδή από τη ΝΕ στην ΑΕ, την ιστορία της ελληνικής γλώσσας και την ετυμολογία.⁵⁰ Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται χαρακτηριστικά τμήματα των προτάσεών τους:⁵¹

Πίνακας 4: στρατηγικές χρήσης του λόγιου επιπέδου της ΝΕ για τη διδασκαλία της ΑΕ

(1) Οπισθοχωρητική διαδικασία στη μορφολογία:

✓ *ιερά εξέταση, Καθαρά Δευτέρα, παλαιά διαθήκη, ταχεία αμαξοστοιχία => στα επίθετα της ΑΕ σε -ος, -η, -ο, το θηλυκό σχηματιζόταν με -α, όταν προηγούνταν φωνήεν ή -ρ.*

✓ *το θέμα θεωρείται λήξαν, σήμα κατατεθέν, είμαι γεννηθείς/γεννηθείσα το... => σχηματισμός μετοχών της ΑΕ.*

✓ *στρώμα θαλάσσης, Δουκίσσης Πλακεντίας, Εθνική Ελλάδος => κλίση της γενικής σε -ης, -ος, -ως ανάλογα με την κλιτική τάξη και το φωνολογικό περιβάλλον στα πρωτόκλιτα.*

(2) Συγκριτική διαδικασία στο κλιτικό παράδειγμα των τριτόκλιτων:

ὁ πατήρ	—————→	ο πατέρας ⁵²
τοῦ πατρός	—————→	του πατρός, του πατέρα
τῷ πατρί	-----→	τω πατρί και τω υιῷ
τόν πατέρα	—————→	τον πατέρα
ὦ πάτερ	-----	πάτερ

⇒ Η δοτική χάνεται, η αιτιατική αποτελεί τη βάση μετασχηματισμού του ονόματος, η αλλομορφική ποικιλία *πατρ/πατερ/πατηρ* εξομαλύνεται σε *πατερ-* με βάση την αιτιατική ενικού.

(3) Ιστορία της ελληνικής γλώσσας στην αλλομορφία:

✓ (τηλε)όραση/διορατικός/οραματικός, ρευματοειδής/ειδικός, κάτοπτρο/κάτοψη, κοκκινωπός ⇒ ΑΕ *ὄρῶ* - *εἶδον* - *ὄπωπα*

✓ λαμβάνω την τιμή να ζητήσω το χέρι..., λήψη/επιληψία, κατελιημένος ⇒ ΑΕ *λαμβάνω* - *ἐλάμβανον* - *εἴληφα/εἴλημαι*.

⇒ Από το θέμα του ενεστώτα, του αορίστου και του παρακειμένου σχηματίζονται λέξεις/φράσεις (κυρίως παράγωγα και σύνθετα στη ΝΕ).

3.2. Λόγιο επίπεδο και νέα ελληνική

Όπως και στην ΑΕ, έτσι και στην περίπτωση της διδασκαλίας της ΝΕ, θα πρέπει να απαντηθεί ένα καίριο ερώτημα: γιατί είναι χρήσιμο το λόγιο επίπεδο στη ΝΕ; Σίγουρα, όχι μόνο γιατί βοηθάει την εκμάθηση της ΑΕ, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, διότι αυτό είναι προαιρετικό και δεν αποτελεί γλωσσικό αυτοσκοπό. Η πιο προφανής απάντηση που σχετίζεται με αμιγώς γλωσσικά και χρηστικά κριτήρια απορρέει απ' όσα είδαμε μέχρι τώρα. Στη συνέχεια, θα διερευνηθεί ο τρόπος, με βάση τον οποίο το λόγιο μπορεί να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας.

Πρώτα από όλα, ένα σημαντικό τμήμα του λόγιου επιπέδου είναι βασικό στη ΝΕ, διότι έχει εξειδικευμένη γλωσσική λειτουργία, δεν έχει ανταγωνιστή (ή ο ανταγωνιστής σε αυτήν τη φάση έχει μικρή κατανομή) και μπορεί να μην αφορά μόνο το περιφερειακό σύστημα της γλώσσας αλλά να εντοπίζεται και στη νόρμα. Συχνά προσδίδει γόητρο στον ομιλητή, είναι δείκτης βαθιάς γνώσης της ελληνικής, εμπλουτίζει τη γλωσσική ποικιλία και κινητοποιεί ή ενισχύει τις πιο ειδικές χρήσεις, λ.χ. το έχουμε ανάγκη σε πολλές εκφάνσεις της δημόσιας ζωής, όπως στις επίσημες περιστάσεις επικοινωνίας, στην ορολογία (ακόμα και τη σχολική), στην εκκλησιαστική ζωή κ.α. Επίσης, είναι γνωστό στους εκπαιδευτικούς κύκλους ότι σε μεγάλο βαθμό η έλλειψη γνώσης του λογιού οδηγεί σε κατασκευαστικά λάθη, αμφισημίες, επικοινωνιακή ανεπάρκεια (λ.χ. έλλειψη ευγένειας), ειδικά σε ακαδημαϊκό επίπεδο. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικό ότι ζητείται στις εξετάσεις ελληνομάθειας στα επίπεδα Γ1 και Γ2 (κυρίως στη χρήση της γλώσσας), γεγονός που δυσκολεύει πολύ τους υποψηφίους.

Παρόλα αυτά, σε επίπεδο επιστημονικής έρευνας, ενώ δεν λείπουν επιστημονικές εργασίες και η πλειονότητα των γλωσσολόγων χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο στοιχείο,⁵³ δεν υπάρχουν ακόμα οργανωμένες/συστηματικές μελέτες ή εξειδικευμένα γλωσσικά εργαλεία που θα τροφοδοτούσαν τη γλωσσική έρευνα και την εφαρμογή του στη διδασκαλία. Η λεξικογραφική έρευνα εξαντλείται συνήθως στην επισήμανση ορισμένων στοιχείων ως λόγιων (πβ. *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Μπαμπινιώτη και *Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών* με επιστημονική επιμέλεια Χ. Χαραλαμπίκη)⁵⁴ ή στη συλλογή αρχαιοπινών λεξικών μονάδων (πβ. το *Λεξικό των Απαιτητικών Λέξεων* του Μπαμπινιώτη και το *Λεξικό των Λόγιων Εκφράσεων της Σύγχρονης Ελληνικής* της Ιορδανίδου),⁵⁵ ενώ και η επιστημονική ορολογία ως τμήμα του λόγιου επιπέδου μελετάται αποσπασματικά (βλ. ιστοσελίδα της ΕΛΕΤΟ). Σε επίπεδο μεταγλωσσικών εργαλείων, μόνο νύξεις σε ορισμένα χαρακτηριστικά της λόγιας γλώσσας βρίσκονται

καταγραμμένα στις γραμματικές των Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton,⁵⁶ Κλαίρη & Μπαμπινιώτη⁵⁷ και Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου.⁵⁸ Είναι βέβαιο ότι ένα *Λεξικό του Λογίου Επιπέδου της Νέας Ελληνικής*, όπως προτείνεται από τους Anastassiadis-Symeonidis, Fliatouras & Nikolaou,⁵⁹ θα μπορούσε να βοηθήσει αποτελεσματικά την καλύτερη διδασκαλία του λόγιου επιπέδου της ΝΕ.

Παράλληλα, στη σχολική ζωή η εμφάνιση του λόγιου επιπέδου δεν είναι καθόλου σπάνια. Συναντάται στα σχολικά βιβλία κυρίως στην ορολογία, λ.χ. *τεθλασμένη* (μαθηματικά), *Νεκρά Θάλασσα* (γεωγραφία), *ιερά εξέταση* (θρησκευτικά), στο βιβλίο της γραμματικής του γυμνασίου, όπου υπάρχουν αρκετές αναφορές λόγιας ποικιλίας, κυρίως σε υποσημειώσεις,⁶⁰ και σε σποραδικές αναφορές στα βιβλία της γλώσσας. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το προαιρετικό βιβλίο *Γλωσσικές Ασκήσεις* του Λυκείου, στο οποίο υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για το λόγιο και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί περισσότερο στη σχολική διδασκαλία.

Επίσης, δεν υπάρχει οργανωμένη διδασκαλία του λόγιου επιπέδου με βάση τους κανόνες κριτικού γραμματισμού σε επίπεδο προγραμμάτων σπουδών, με αποτέλεσμα η εκμάθηση να επαφίεται δυστυχώς στη διδασκαλία των ΑΕ με αμφίβολα αποτελέσματα ή στο μεράκι των φιλολόγων. Στην περίπτωση δε της εκμάθησης της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης η κατάσταση είναι περισσότερο ελλειπτική. Απουσιάζουν εξειδικευμένες εργασίες όχι μόνο σε επίπεδο προτάσεων αλλά και ανατροφοδότησης της εφαρμογής. Ακόμα και στην παρούσα εργασία μόνο σποραδικές ιδέες μπορούν να κατατεθούν που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο χρησιμοποιούνται από τους εκπαιδευτικούς αλλά με μη οργανωμένο/συστηματικό τρόπο. Για παράδειγμα, στην εκμάθηση της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης θα μπορούσαν να βοηθήσουν πολύ οι διεθνισμοί (ορολογία) της Γ2, εφόσον ο μαθητής εκκινεί από στοιχεία της γλώσσας του και στη συνέχεια μεταβαίνει προς την ελληνική.⁶¹ Γενικότερα, πάντως, θα προκρίναμε τη χρήση στρατηγικών εκμάθησης, όπως παιχνιδιών, μαθητικών αποθετηρίων, ασκήσεων σύγκρισης φάσεων της ελληνικής κτλ. Για παράδειγμα, μια πολύ καλή δραστηριότητα θα ήταν η αντιπαραβολή της ποικιλίας με στόχο τη χρηστική επιλεκτικότητα και οι δραστηριότητες που δίνουν έμφαση στα λόγια στοιχεία της σύγχρονης ΝΕ που δεν έχουν ανταγωνιστή.

4. Συμπεράσματα

Είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι η ΝΕ έχει εξαιρετική ποικιλία με μονάδες και δομές που προέρχονται από πολλές φάσεις της γλώσσας. Ένα πολύ σημαντικό τμήμα της γλωσσικής ποικιλίας είναι το λόγιο επίπεδο και αυτό δεν μπορεί να το αμφισβητήσει κανείς. Υπάρχουν ενδείξεις ότι μετά την καθιέρωση της δημοτικής παρατηρείται μια δημιουργική συγχώνευση του παλαιού φυσικού και τεχνητού λόγιου με τη δημοτική, που οδηγεί σε γλωσσική και/ή χρηστική ποικιλία. Η γλώσσα δεν θα πρέπει να ρυθμίζεται ούτε προς την λογοποίηση ούτε προς τη μη λογοποίηση και κυρίως δεν θα πρέπει να συνδέεται πλέον με πολιτικά ή ιδεολογικά κριτήρια. Η γλώσσα είναι σοφή, διότι ξέρει τι θα κρατήσει και τι θα απορρίψει, προκειμένου να ικανοποιήσει τις λειτουργικές ανάγκες της, και η γλωσσική κοινότητα ακόμα περισσότερο σοφή, εφόσον γνωρίζει τι θα χρησιμοποιήσει, τότε και πού, για να έχει την καλύτερη επικοινωνιακή ικανότητα.

Στο ερώτημα λοιπόν που τέθηκε στον τίτλο του άρθρου αν το λόγιο επίπεδο είναι κατάρα ή ευχή, η απάντηση είναι ότι θα έπρεπε να είναι μόνο ευχή και όχι κατάρα. Είναι ευχή, όχι γιατί συντηρεί το αρχαίο, το παλιό, την καθαρεύουσα, αλλά γιατί εξυπηρετεί τη

γλώσσα και πλουτίζει τη χρήση. Δεν θα έπρεπε να είναι κατάρα, επειδή δεν ικανοποιεί τη γλωσσική μας ιδεολογία ή προβληματίζει τους χρήστες λόγω ελλιπούς ή λαθεμένης διδασκαλίας. Επομένως, αν αποδεχτούμε την αναγκαιότητα του λόγιου επιπέδου στη ΝΕ, τότε μόνο θα μπορέσουμε να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις, ώστε να καταστεί επιτυχημένο αντικείμενο διδασκαλίας για την καλύτερη εκμάθηση τόσο της ΑΕ όσο και της ΝΕ.

*Ευχαριστώ την κ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη για τις παρατηρήσεις της και τον Σπ. Κιοσσέ για την προσεκτική ανάγνωση του κειμένου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Για περισσότερα ζεύγη λόγιων/λαϊκών μονάδων, βλ. Δημήτρης Τομπαΐδης, *Τα συνωνυμικά ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων της κοινής νεοελληνικής*, Αθήνα, 1978.

² Είναι συνηθισμένη η τακτική της λαθοθηρίας, που διορθώνει συχνά προς το λόγιο ή το ελληνογενές (βλ. σχετικά Μιχάλης Σετάτος, «Τα γλωσσικά λάθη και η αντιμετώπισή τους», *Φιλολόγος*, τχ. 63, 1991, σ. 17-39, Δήμητρα Θεοφανοπούλου-Κοντού, «Η ανατομία του λάθους», *Συνέδριο για την Ελληνική Γλώσσα 1976-1996*, 1999, σ. 253-259, Χριστόφορος Χαράλαμπάκης, «Η καλή και η κακή χρήση της Νεοελληνικής: θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα», *Συνέδριο για την Ελληνική Γλώσσα 1976-1996*, 1999, σ. 261-275, Γεώργιος Ξυδόπουλος, «Τι είναι τελικά τα γλωσσικά λάθη;», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, τχ. 24, Α.Π.Θ.: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη, 2004, σ. 519-530).

³ Για περισσότερα παραδείγματα, βλ. Γεώργιος Ξυδόπουλος, *Λεξικολογία: εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*, Πατάκης, Αθήνα, 2007.

⁴ Βλ. και Μιχάλης Σετάτος, «Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στην Κοινή Νεοελληνική», *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής*, τόμ. 2, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 1992.

⁵ Βλ. σχετικά και Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου, «Η Νέα Ελληνική μετά τη διγλωσσία», *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη, 2001, σ. 160-164.

⁶ Βλ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ασημάκης Φλιάτουρας, «Το λόγιο και το λαϊκό στην ελληνική γλώσσα: ορισμός και ταξινόμηση», *Πρακτικά 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 2004 (διαθέσιμο στο: <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/gr.htm>) και Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ασημάκης Φλιάτουρας, «Από το λόγιο επίπεδο της Αρχαία Ελληνικής στη Νέα Ελληνική: εφαρμογή και διδακτικές προοπτικές», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, τχ. 8, Α.Π.Θ.: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη, υπό έκδοση.

⁷ Για τα γλωσσικά απολιθώματα, βλ. μεταξύ άλλων John Bengtson, *Linguistic fossils: studies in historical linguistics and paleolinguistics*, Theophania Publishing, 2008, Stephen James Coffey, «Lexical fossils in present-day English: describing and delimiting the phenomenon», in: Mc Conchie et al. (eds.), *Selected Proceedings of the 2012 Symposium on New Approaches in English Historical Lexis (HEL-LEX 3)*, Cascadilla Proceedings Project, Somerville, 2013, σ. 47-53 (διαθέσιμο στο: www.lingref.com, document #2835).

⁸ Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ασημάκης Φλιάτουρας, «[+/-λόγια] διαδικασία;», *Πρακτικά του ICGL13, University of Westminster*, Λονδίνο, υπό κρίση (εκφωνήθηκε τον Σεπτέμβριο 2017).

⁹ Βλ. Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 6), Μαρία Καμηλάκη, *Τα λόγια στοιχεία στη νεανική επικοινωνία: κοινωνιοπραγματολογική διερεύνηση της ποικιλίας [+ΛΟΓΙΟ]*, Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2009 (στο: www.thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/21332#page/1/mode/2up), Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, «Γραμματική του Νεοελληνικού Επιστημονικού Λόγου (ΓΝΕΛ) μέσα από το πρίσμα της Γλωσσολογίας», Εισήγηση στην ανοιχτή συζήτηση στο πλαίσιο του 10^{ου} συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ, 2015 (διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr/gr/Conference10.html>), Παναγιώτης Κριμπάς, «Προς μια γραμματική της νεοελληνικής νομικής γλώσσας», Εισήγηση στην ανοιχτή συζήτηση του 10^{ου} Συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 2015 (διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr>).

¹⁰ Ο πίνακας αποτελεί συντομευμένη έκδοσή του πίνακα 2 από τους Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρα, ό.π. (σημ. 6, υπό έκδοση).

- ¹¹ Βλ. σχετικά Μαρία Μητσιάκη, *Φωνολογική διαβάθμιση των αρχικών ταυτοσυλλαβικών συμφωνικών συμπλεγμάτων της Ν.Ε.: γραμματική μοντελοποίηση και διδακτικές εφαρμογές για την ελληνική ως Γ2*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ.: Τμήμα Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη, 2014.
- ¹² Πβ. *πτωχοκομείο*, *φτωχός* στη νόρμα αλλά οι *πτωχοί τω πνεύματι* στη λόγια εκκλησιαστική γλώσσα και την κωμική/ειρωνική μη λόγια χρήση *πτωχέ* στη Μαντάμ Σουσου του Ψαθά.
- ¹³ Πβ. *παίκτης* και *παίχτης* αλλά *παιχταράς* στη νόρμα.
- ¹⁴ Ως ορολογία στα μαθηματικά και στη νομική αντίστοιχα.
- ¹⁵ Για τις λόγιες μετοχές στη ΝΕ, βλ. Γεωργία Νικολάου, *Τα νεολογικά επίθετα της Κοινής Νεοελληνικής*, Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ.: Τμήμα Φιλολογίας, 2017.
- ¹⁶ Βλ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ελένη Βλέτση, «Ψευδόφιλες μονάδες: οι διαχρονικοί άσπονδοι φίλοι στην ελληνική», *Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας (ως πρώτης/μητρικής, δεύτερης/ξένης)*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας: Τμήμα Νηπιαγωγών, 2009 (διαθέσιμο στο: <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika>).
- ¹⁷ Βλ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, «Πετρ(ο)- και λιθ(ο)- ως στοιχεία της ελληνικής ορολογίας», *Πρακτικά του 5^{ου} Συνεδρίου Ελληνικής Ορολογίας ΕΛΕΤΟ*, Αθήνα, 2005, σ. 13-22 (διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr/gr/Conference5.html>).
- ¹⁸ Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 6).
- ¹⁹ Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 8).
- ²⁰ Πηνελόπη Καμπάκη & Ασημάκης Φλιάτουρας, «Ο βαθμός λογιότητας στη Νέα Ελληνική με βάση το μεθοδολογικό εργαλείο της ράβδου», στο: Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Ασημάκης Φλιάτουρας (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο της Νέας Ελληνικής*, Πατάκης, Αθήνα, υπό προετοιμασία.
- ²¹ Ο πίνακας από τους Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 8).
- ²² Βλ. Ελένη Καραντζόλα & Ασημάκης Φλιάτουρας, «Προς μια νέα θεώρηση της αναδόμησης του ονοματικού συστήματος στην ελληνική: ενδείξεις από την Πρώμη Νέα Ελληνική», στο: Αργύρης Αρχάκης, Νίκος Κουτσούκος, Γεώργιος Ξυδόπουλος, Δημήτρης Παπαζαχαρίου (επιμ.), *Τιμητικός Τόμος για την Αγγελική Ράλλη*, Πανεπιστήμιο Πατρών, υπό έκδοση (κατατέθηκε τον Σεπτέμβριο 2017).
- ²³ Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, *Νεολογικός δανεισμός - Άμεσα δάνεια από τη γαλλική και την αγγλοαμερικανική - Μορφοφωολογική ανάλυση*, Εστία, Θεσσαλονίκη.
- ²⁴ Βλ. Robert Browning, *The Medieval and Modern Greek language* (Μετάφραση: Μ. Κονομής), Παπαδήμας, Αθήνα, 2008⁶ και Georgios Papanastasiou, «Katharevousa: its nature and contribution to Modern Greek», in: C. Karagounis (ed.), *Greek: a language in evolution*, 2010, σ. 227-248.
- ²⁵ Βλ. Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 8).
- ²⁶ Ασημάκης Φλιάτουρας & Θεόδωρος Κούκος, «Τα φατσέικα ως μορφή κωμικόγλωσσας στην ελληνική γλώσσα», *Πρακτικά του ΙΣΤΑΛ 23*, Α.Π.Θ.: Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη, υπό κρίση (εκφωνήθηκε τον Απρίλιο 2017).
- ²⁷ Για τη σχέση της λογιότητας και της ορθογραφίας, βλ. Γεώργιος Παπαναστασίου, *Νεοελληνική Ορθογραφία*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 2008.
- ²⁸ Ασημάκης Φλιάτουρας, *Η μορφολογική αλλαγή στην ελληνική γλώσσα: μια συνοπτική παρουσίαση*, Πατάκης, Αθήνα, υπό έκδοση.
- ²⁹ Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, «Διαφατικοί κειμενικοί δείκτες και λεξικογραφία», υπό έκδοση.
- ³⁰ Βλ. Γ. Ξυδόπουλος, ό.π. (σημ. 3).
- ³¹ Βλ. σχετικά Maria Kamilaki, «Learned elements as a strategy of verbal humor: evidence from young speakers of Standard Modern Greek», in: Georgia Fragaki, Thanasis Georgakopoulos & Christiana Themistocleous (eds.), *Current Trends in Greek Linguistics*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2012, σ. 124-147.
- ³² Βλ. μεταξύ άλλων Ενάγγελος Πετρούνας, *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική ανάλυση*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, [1984] 2002.
- ³³ Σύμφωνα με την Αρχή του Φραγμού η κατασκευή μιας λέξης εμποδίζει την κατασκευή μιας άλλης, λ.χ. *νίκη* vs **νίκηση* (Aronpof 1976 από Αγγελική Ράλλη, *Μορφολογία*, Πατάκης, Αθήνα, 2005: 156).
- ³⁴ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Ασημάκης Φλιάτουρας, «Παρετυμολογία και μορφολογία: μύθος και πραγματικότητα», *Γλωσσολογία*, τχ. 25, ΕΚΠΑ: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, 2017, σ. 43-57 (διαθέσιμο στο: <http://glossologia.phil.uoa.gr/sites/default/files/3.Fliatouras.pdf>).

³⁵ Βλ. σχετικά Anastassiadis-Symeonidis Anna, «Que peut-il arriver à une expression figée?», *Cahiers de Lexicologie*, τχ. 82, 2003, 51-59.

³⁶ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Panagiotis Krimpas, «Pseudo-learned forms and hypercorrection in Modern Greek: a linguistic level-based analysis», *Proceedings of ICGL13*, Department of Greek Language, London-Westminster, UK, forthcoming.

³⁷ Βλ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, «Η νεοελληνική σύνθεση», στο: Γεωργία Κατσιμαλή & Φώτης Καβουκόπουλος (επιμ.), *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας: διδακτική προσέγγιση*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 1996, 197-120.

³⁸ Ευχαριστώ θερμά τους/τις φοιτητές/-τριες Αθανασιάδου Αθηνά, Αραμπατζάκη Μαρία, Βίβογλου Δημήτρη, Γιαπαντζαλή Σοφία, Ευστρατιάδη Στάθη, Μαϊμάρη Ελίνα, Μαυρίδου Συμέλα, Μουστάκα Ελένη.

³⁹ Είναι χαρακτηριστική η χρήση *ιερή εξέταση* σε βιβλίο των Θρησκευτικών του Γυμνασίου.

⁴⁰ Δεν είναι τυχαίο, εφόσον το *Τράπεζα της Ελλάδος* είναι το αυτώνυμο (Νικολάου, προσωπική επικοινωνία) και διοικητικός τίτλος.

⁴¹ Anna Anastassiadis-Symeonidis & Maria Mitsiaki, «Linguistic self-regulation. The case of Greek grammatical change in progress», in: Ferenc Kiefer, Maria Ladanyi & Peter Siptar (eds.), *Current issues in morphological theory: (ir)regularity, analogy and frequency*, John Benjamins Amsterdam/ Philadelphia, 2012, σ. 191-215.

⁴² Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 27).

⁴³ Βλ. αναλυτικά Δημήτρης Καλαμπούκας, «Το επίθημα -θεν: ιστορία, προϊστορία και (μετα)γλωσσικές στάσεις», στο: <https://www.scribd.com/doc/294371561>, 2013.

⁴⁴ Συχνή είναι και η αυθόρμητη, κυρίως στον προφορικό λόγο, χρήση πλεονασμών, λ.χ. *ζαναήρθε πάλι*.

⁴⁵ Βλ. Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 33).

⁴⁶ Βλ. σχετικά Δέσποινα Ποιμενίδου, «Απόψεις και στάσεις των μαθητών/-τριών στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών: νέα εμπειρικά δεδομένα», *Νέα Παιδεία*, τχ. 160, 2016, σ. 17-56.

⁴⁷ Marianna Martzoukou, Stathis Selimis, Athanasia Katsalirou & Asimakis Fliatouras, «The learned/formal register of Modern Greek as a basis for learning Ancient Greek: experimental data and educational considerations», *Proceedings of 2nd International Conference on Situating Strategy Use*, Komotini: Department of Greek Philology, forthcoming.

⁴⁸ Χαρά Κοσεγιάν, Βασιλική Παπαθανασίου & Ασημάκης Φλιάτουρας, *Πρόγραμμα σπουδών του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών από το πρωτότυπο*, ΥΠΑΙΘ: Νέο Σχολείο – Υποέργο 1, Αθήνα, 2012 (διαθέσιμο στο: www.ebooks.edu.gr/new/ps.php).

⁴⁹ Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας, ό.π. (σημ. 6, υπό έκδοση).

⁵⁰ Ενδιαφέρουσες προτάσεις για τη διδασκαλία της ΑΕ προσκομίζουν επίσης οι Νικόλαος Βαρμάζης, *Διδακτική των αρχαίων ελληνικών: από την παράδοση στην ανανέωση της διδακτικής μεθόδου*, Πατάκης, Αθήνα, 1999, Βασίλη Τσάφος, *Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματικής και γλώσσας*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, Τριανταφυλλιά Γιάννου & Σωτήρης Τσελίκας, «Ανάπτυξη μεθοδολογίας για την αξιοποίηση των ΤΠΕ στη διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση», στο: http://www.greeklanguage.gr/sites/default/files/digital_school/p3.1.2_archaia.pdf, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη, 2011.

⁵¹ Χρήσιμο διδακτικό με εργαλείο σχετικές πληροφορίες για τον μαθητή αποτελεί το Χαράλαμπος Συμεωνίδης, Γεώργιος Ξενής & Ασημάκης Φλιάτουρας, *Λεξικό της αρχαίας ελληνικής για το γυμνάσιο (ΟΕΑΒ)*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005.

⁵² Πβ. και το μη λόγιο άκλιτο *πάτερ*, που αναφέρεται σε ιερωμένους.

⁵³ Βλ. μεταξύ άλλων Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], Θεσσαλονίκη, [1941] 1996, Μανόλης Τριανταφυλλίδης, «Η δυναμικότητα των ασυμμόρφωτων λόγων τύπων», *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ερευνητικά Β'*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 1963, σ. 216-226, Μιχάλης Σετάτος, *Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγων και δημοτικών λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη, 1969, Δ. Τομπαΐδης, ό.π. (σημ. 1), Γεώργιος Μπαμπινιώτης, «Κατάστασις εναντίον καταστάσεως», *Γλωσσολογία*, τχ. 1, ΕΚΠΑ: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, 1982, σ. 119-127, Θεοδοσία Παυλίδου, «Παρατηρήσεις στα θηλυκά επαγγελματικά», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, τχ. 5, Α.Π.Θ.: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 201-217, Ε. Πετρούνας, ό.π. (σημ. 31), Μαριάνθη

Μακρή-Τσιλιπάκου, «Μερικές στιγματισμένες φόρμες της Νέας Ελληνικής», *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, τχ. 7, Α.Π.Θ.: Τομέας Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1986, σ. 183-196, Μ. Σετάτος, ό.π. (σημ. 2), Μ. Σετάτος, ό.π. (σημ. 4), Χ. Χαραλαμπίκης, ό.π. (σημ. 2), Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού, ό.π. (σημ. 2), Γ. Γιαννουλοπούλου, ό.π. (σημ. 5), Αργύρης Αρχάκης & Μαριάννα Κονδύλη, *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*, Νήσος, Αθήνα, 2002, Θανάσης Νάκας, *Γλωσσολογικά Δ'*, Αθήνα, Πατάκης, 2003, Α. Ράλλη, ό.π. (σημ. 32), Ελένη Παναρέτου, «Κειμενικά υπο-είδη: οι δικαστικές αποφάσεις», στο: Διονύσης Γούτσος, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Σταματία Κουτσουλέλου & Ελένη Παναρέτου (επιμ.), *Ο κόσμος των κειμένων. Μελέτες αφιερωμένες στον Γεώργιο Μπαμπινιώτη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2006, σ. 127-139, Γ. Ξυδόπουλος, ό.π. (σημ. 3), Μ. Καμηλάκη, ό.π. (σημ. 9), Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, ό.π. (σημ. 9), Π. Κριμπάς, ό.π. (σημ. 9).

⁵⁴ *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη, 1998, Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, [1998] 2012, *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* (επιμ.: Χρ. Χαραλαμπίκης), Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, 2014.

⁵⁵ Άννα Ιορδανίδου, *Λεξικό λόγων εκφράσεων της σύγχρονης ελληνικής*, Πατάκης, Αθήνα, 2010, Γεώργιος Μπαμπινιώτης, *Λεξικό των πιο απαιτητικών λέξεων της νέας ελληνικής*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα, 2015.

⁵⁶ David Holton, Peter Mackridge & Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton, *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*, Πατάκης, Αθήνα, 1997.

⁵⁷ Χρήστος Κλαίρης, Γεώργιος Μπαμπινιώτης & λοιποί, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005.

⁵⁸ Σωφρόνης Χατζησαββίδης & Αθανασία Χατζησαββίδου, *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας - Α', Β', Γ' Γυμνασίου*, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού (Διόφαντος), Αθήνα, 2013.

⁵⁹ Anna Anastassiadis-Symeonidis, Asimakis Fliatouras & Georgia Nikolaou, «The Dictionary of the learned level of Modern Greek», *Proceedings of EURALEX*, Slovenia, forthcoming (submitted in April 2017).

⁶⁰ Βλ. υποσημείωση 3 στην Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, ό.π. (σημ. 9).

⁶¹ Βλ. σχετικά Κωνσταντίνος Ξενοφόντος & Μαριάννα Κατσογιάννου, «Η διδασκαλία των μαθηματικών στην πολύγλωσση τάξη», Εισήγηση στην ανοιχτή συζήτηση στο πλαίσιο του 10^{ου} συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 2015 (διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Conferences/10th%20Conference/RoundTable/02_Katsoyannou-Xenofontos.pdf).